

Høvdingen

Slik kan det jo ikke være, tenker Povl Riis. Dermed blir det vei i vellinga – enten det gjelder forskere som jukser, leger som snakker stammespråk eller kvinner som gruer seg til å fortelle at de er gravide. – Det kan ikke bare dreie seg om tarmsykdommer, vet du.

■ – Hva kalte du det? Portrettidiot?

Povl Riis, på telefon fra Danmark, spør vennlig.

– Nei, nei, portrettintervjuet! Jeg lurer på om du går med på å bli portrettintervjuet.

– Å, akkurat. Og jeg som trodde det var et norsk begrep jeg ikke kjente til, humrer han.

Språkbarrieren er gjerne like stor på begge sider når dansker og nordmenn snakker sammen – særlig over telefon. Men snakker man med denne mannen går det fort over. Han er ikke bare dansk, han er også nordisk og internasjonal, og språklig og begrepsmessig tilgjengelighet er noe av det han er mest kjent for. Blant annet har han kjempet for at man skal kunne ha gode nasjonale fagspråk i medisinens og at at man skal skrive om sitt fag klart, tydelig og godt. Povl Riis omtales både som høvding, riksetiker og «the freedom fighter». Men der jeg møter ham, på en konferanse i Asker, fremstår han verken som høvding eller kjempe, bare som en imøtekommende og vennlig mann på 84 år. Som har veldig mye på hjertet.

I det danske oppslagsverket *Kraks Blå Bog*, som inneholder 8 000 biografier, utgjør hans liv og virke tre velfylte spalter med liten skrift. Et Google-søk gir tusenvis av treff. Slik blir det når man har vært aktiv og engasjert i en mannsalder, og ens navn knyttes til Helsinkideklarasjonen, Vancouver-reglene, forskningsetikk og forskningsformidling. Fortsatt er han foredragsholder, rådgiver og rådsmedlem blant annet i Royal College of Physicians og EU, og han sitter i redaksjonskomiteen i JAMA.

Tre avgjørende episoder

Det er mange forklaringer på hans interesse for etikk og formidling, men tre episoder har vært særlig avgjørende. Den ene er onkelens beretninger fra krigen – en onkel som overlevde tre tyske konsentrasjonsleire og opplevde tortur, henrettelser og medisinske forsøk på mennesker.

– Det ga meg en livsvarig vaksinasjon mot diktatur og gjorde meg til tilhenger av sannheten og friheten. Og det er jo det som burde ligge i vitenskapen; man må gi folk frihet til å forske originalt, men også de menneskene som eventuelt skal inngå i studiene, må ha friheten til å si nei. Uten at noen ser sure ut, sier Riis.

Den andre episoden var fra medisinstudiet, da han i 1948 var med overlegen på en visittrunde på sykehuset, og en av pasientene kom med et forsiktig tilleggsforslag til legens diagnose. Det falt ikke i god jord. Pasienten ble utvist og utskrevet fra sykehuset for frekk oppførsel.

– Da tenkte jeg at når jeg blir ferdig lege, må noe slik aldri skje igjen. Og det skal man ikke bare si som en slags misjonær, det skal over i virkeligheten. Grundtvig, den danske salmedikter, sa «Virkeligheden er all tings prøve», og det er veldig klokt sagt. Det er mange festtaler og flotte ord, men jeg lærte tidlig i livet at hvis det ikke er overensstemmelse mellom det vi sier og mener, og det vi gjør, så går det ikke, sier Riis.

Den tredje episoden inntraff i 1956. 30-åringen Povl og hans kollega Fritz Fuchs sto for et gjennombrudd i fosterdiagnoskoppen.

– Det var den første undersøkelse av det ufødte barns sykdom. Fuchs våget å stikke en nål gjennom fostervannshinnen og hente ut litt væske, og så satt jeg natt og dag for å finne barnets kjønn. Det tok meg åtte timer per undersøkelse for å se om det var en gutt eller jente, og dette gjorde vi på 21 gravide kvinner, forteller han.

Kvinnene var fra bløderfamilier, en sykdom som i hovedsak bare menn får. Dermed var barnets kjønn viktig. Artikelen sendte de til *Nature* (1).

– Men en av fagvurdererne tenkte «Ah, det er en fantastisk idé, det vil jeg også gjøre». Og i hans universitetsby, langt fra Danmark, gikk det så drosjer dag og natt med prøver fra gravide. Han avviste ikke vår artikkelen, men ventet fire måneder med å svare. Slik fikk han publisert sin artikkelen først. På en verdenskongress i København, hvor Fuchs og jeg også var til stede, inviterte han verdenspressen og sa: Se hva jeg har funnet! I ettertid innrømmet han å ha snytt oss, men det fantes jo ingen systemer som avslørte fusk den gang.

– Så det ble stående som hans funn?

– Ja, hans funn også. Det var noen som skjønte at det var oss, men særlig amerikanerne siterer jo ikke så ofte dansk og nordisk forskning. Men jeg har i alle fall god samvittighet.

Helsinki og Vancouver

Povl Riis har, kanskje mer enn noen annen, vært med på å prege utviklingen av publiseringsetikken internasjonalt. Helsinki-deklarasjonen, som ble vedtatt av verdenslegeforeningen (WMA) i 1964 er blitt et grunnleggende etisk dokument for all medisinsk forskning over hele verden (2). Riis var en av tre som skrev den omfattende revisjonen i 1975, sammen med to andre skandinaviske leger, Erik Enger fra Norge og Clarence Blomquist fra Sverige. I 1978 møttes en gruppe redaktører i Vancouver, og resultatet var internasjonale publiseringssregler, Vancouver-reglene, som i dag følges av tusenvis av vitenskapelige tidskrifter (3). Både Povl Riis og daværende redaktør for Tidsskriftet Ole K. Harlem kom tidlig med i dette arbeidet.

– Hvorfor trenger vi publiseringsetikk?

– Fordi mennesket er sånn innrettet at hvis det ikke finnes regelsett, så går det galt. Men det er ikke engang nok med et regelsett, vi må også ha et uavhengig organ som håndhever reglene, samt en tredje domstolsliknende instans. Tenk hvis en student eller ung laborant får mistanke om at noe er galt, og bare har sjefen å henvende seg til. Da tenker sjefen kanskje at «en sånn snørrunge skal ikke bestemme hva dette universitetet skal risikere. Vi har da orden i sakene». Det var den franske filosofen Montesquieu som lanserte det nødvendige tredelte maktfordelingsprinsippet allerede i 1748, og vi er heldige som har brakt denne treenigheten over i et annet nødvendig område. Tidligere ringte dansk politi til meg når de fikk anmeldelser om vitenskapelig uredelighet. De hadde jo ikke greie på slikt, sier Riis.

Amerikanerne ser opp til oss

Han mener det ikke finnes mye forskningsfusk i Europa i dag.

– Nei, det har hjulpet enormt mye. I Danmark er det svært lite nå. Men rundt om i verden er det mye, og i land som Kina er det ille. Norden er i front og beundres, selv om vi er små. Amerikanerne ser opp til oss, det gjør også i stor grad Tyskland og England. Vi står pent på dette punktet, sier Riis.

Han påpeker at forskningsetikkens kontrollsystemer ikke bare er viktig som et

Povl Riis

Født 28. desember 1925
i København

- Overlege ved Københavns Amts Sygehus, Herlev, og professor i indremedisin ved Københavns universitet 1974–96
- Redaktør i Ugeskrift for Læger 1967–91
- Internasjonalt kjent innen gastroenterologi, publiseringsetikk og forskningsformidling
- Medforfatter av Helsinkideklarasjonen (1975-revisjonen) og Vancouverreglene

Foto Eline Feiring

straffesystem, men også er den eneste måten man kan frikjenne forskere fra sladder og nedsettende bemerkninger.

– Jeg har vært med på å redde to dyktige danske forskere som ble beskyldt for å ha jukset. Ikke bare karrieren, men også deres sosiale liv ble reddet. Og både Stanford og Yale University fikk seg en over nesen.

Forskning skal ikke bare foregå i sømmelige former, det skal også formidles til dem det gjelder på en forståelig måte. I alt sitt virke, blant annet som mangeårig redaktør i *Ugeskrift for Læger*, har Riis kjempet for å gjøre språket forståelig – for alle. Han begynte som redaksjonell medarbeider i *Ugeskriftet* allerede i 1957, og ble senere sjefredaktør i 25 år.

– Forskningsformidling er jo å bringe resultatene tilbake til dem som har bruk for det, og det er primært pasientene. Man skal kunne snakke med betongarbeideren og forklare ham hvorfor hans kone er syk. I *Ugeskriftet* forbedret jeg språket mye slik at det også skulle kunne leses av pårørende og andre interesserte. Forskning kan dessuten godt formidles på et nordisk språk hvis man er kjent med hvilke muligheter dette språket har, sier Riis.

Han forsøkte å formidle til studentene sine at de både må kunne kommunisere med pasienter, med kolleger, og i internasjonale fagtidsskrifter. Derfor må de kunne både det latinske *ulcus duodeni*, det engelske *duodenal ulcer*, det fordanskede *duodenalt ulcus*, og det folkelige *tolvfinger-tarmsår*. Selv om det tar 20 sekunder å forklare dem det.

– Må ha min dose Bach

Selv har han publisert 550 vitenskapelige artikler, en rekke ledarteknologer, bøker og oppslagsverk – på engelsk og dansk. Han har dessuten skrevet og oversatt tekster til kantater, julesanger, salmer og dikt, og går i kirken fordi han elsker å synge Petter Dass-salmer (4). Til det danske kongeparets

sølvbryllup skrev han tekst til kantaten «Her er dit land» av Svend S. Schultz, og Bachs «Bist du bei mir» har også fått dansk tekst takket være Povl Riis.

– For meg er det vesentlig at man har en annen side man kan bruke til noe nyttig. Det kan ikke bare dreie seg om tarmsydommer, vet du.

Jazz og barokkmusikk er en viktig del av livet, og samlingen av Bach, Telemann og Händel er stor.

– Sånn sett kan jeg forstå narkomane, jeg må ha min dose barokkmusikk hver dag.

Familien er likevel viktigst, og i rekkehuset i Hellerup like nord for København samles de ofte – fire barn, fire svigerbarn og 14 biologiske barnebarn. To timer i uken spiller den spreke 84-åringen tennis med døtre og svigersønner. Bestefar hjelper stadig til med lekser og studier, begrepsdefinisjoner og kildeanbefalinger, og trøster når noen har kjærighetssorg. Evnen til medmenneskelighet har, både faglig og privat, vært en berikelse i livet. Povl Riis mener han er privilegert og forpliktet til å bruke av sitt overskudd til andre. Hans kone Else døde i 1997, og kanskje derfor er fortsatt arbeidsdagene og -ukene svært lange.

– Jeg har skrevet om det å miste en ektefelle. Mitt budskap til andre er at når man har mistet den man elsker, skal man ikke primært tenke på alt man har mistet, men det man fikk.

– Klarer man det da?

– Ja, det gjør man. Derfor snakker vi også om min kone. Mine barn og barnebarn er ofte med når jeg besøker graven en gang i uken, sier Riis, og tar til tårene.

Vaksinasjon mot selvopptatthet

Han er en formidlingens mester, enten han skriver om eldre i Danmark eller holder takk-for-maten-tale blant EU-kollegene. Skjønt, forskningsfeltet hans eigner seg ikke for middagssamtaler, om vi skal tro en av

døtrene hans. Ved middagsbordet spurte tenåringen hva farens egentlig jobbet med, han snakket jo ikke så mye om det.

– Så jeg fortalte at min spesialitet er sykdommer i endetarmen og tykkarmen. Jeg gjør undersøkelser med en kikkert gjennom sydpolen hos mennesker, og det har jeg gjort tusenvis av ganger. Da sa hun plutselig: Far, jeg tror jeg har fått svar nok. Hvorfor er du ikke hjertelege?

I dag er Povl Riis formann i ÆldreForum, et uavhengig og regjeringsoppnevnt råd som skal følge og vurdere eldres vilkår i samfunnet. Samfunnsengasjementet er det ingenting å si på, og en av sakene som engasjerer mest, foruten eldres rettigheter, er kvinners rettigheter.

– I Danmark?

– Ja, i Danmark. Man skal alltid begynne i sitt eget land, sier han.

Moren hans jobbet hele livet i skobutikk, men det var ikke der hun egentlig ville være. Hans kone Else ville gjerne bli jurist, men farens bestemte at hun skulle bli lærer. «Sånn kan det ikke være,» tenkte Povl Riis igjen. Som far og som overlege har han kjempet for nettopp det. Når kvinnelige leger kom på hans overlegekontor og nervøst fortalte at de var gravide, var svaret: «Tillykke med det! Det er jo fantastisk.»

– Å få barn er den beste vaksine mot selvopptatthet. Så blir du en god lege.

Eline Feiring

eoline.feiring@legeforeningen.no

Tidsskrift

Litteratur

1. Fuchs F, Riis P. Antenatal sex determination. *Nature* 1956; 177: 330. doi: 10.1038/177330a0.
2. World Medical Association. www.wma.net/en/60about/70history/01declarationHelsinki/index.html (19.5.2010).
3. International Committee of Medical Journal Editors. www.icmje.org/ (19.5.2010).
4. Riis P. Kunsten som pædagogisk katalysator. *Tidsskr Nor Legeforen* 2009; 129: 2636.